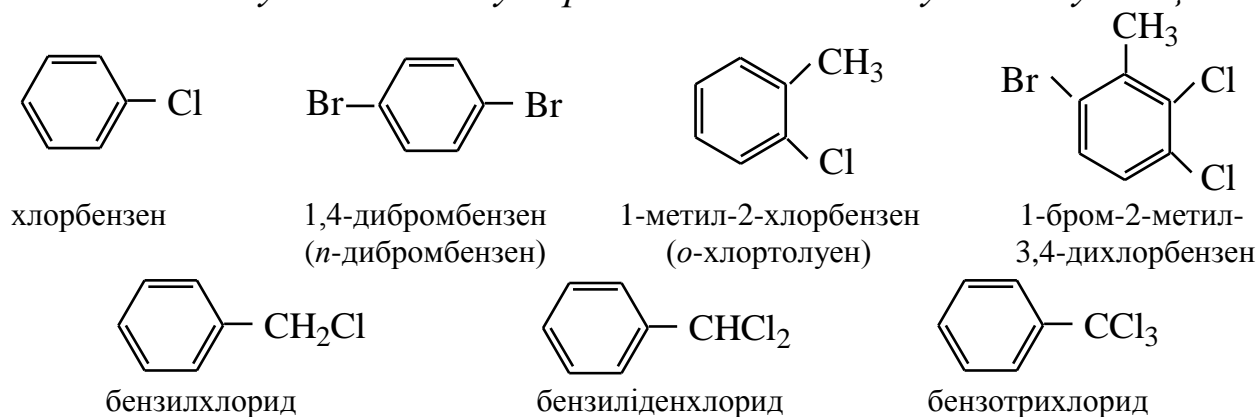

ЛЕКЦІЯ №20

РОЗДІЛ 23. ГАЛОГЕНОПОХІДНІ АРОМАТИЧНИХ ВУГЛЕВОДНІВ

Ароматичні галогенопохідні поділяються на дві великі групи: 1 – з галогеном у бензеновому ядрі й 2 – з галогеном у бічному ланцюзі:

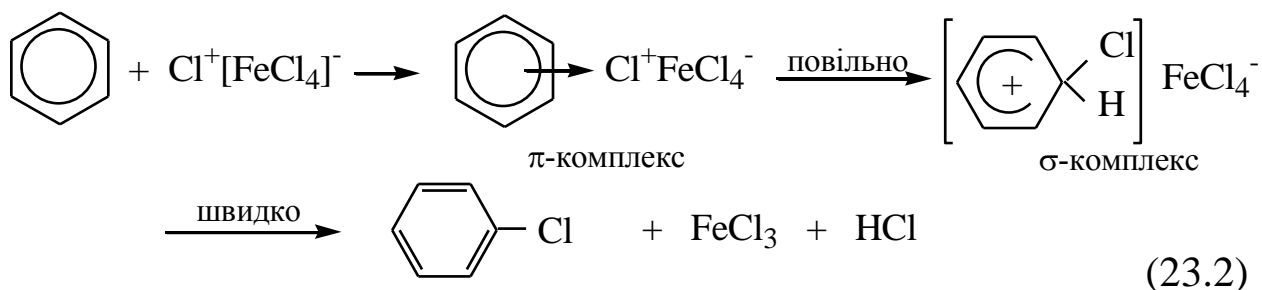
Ізомерія ароматичних галогенопохідних пов'язана з положенням атома (атомів) галогену в ядрі або бічному ланцюзі.

23.1 Способи одержання

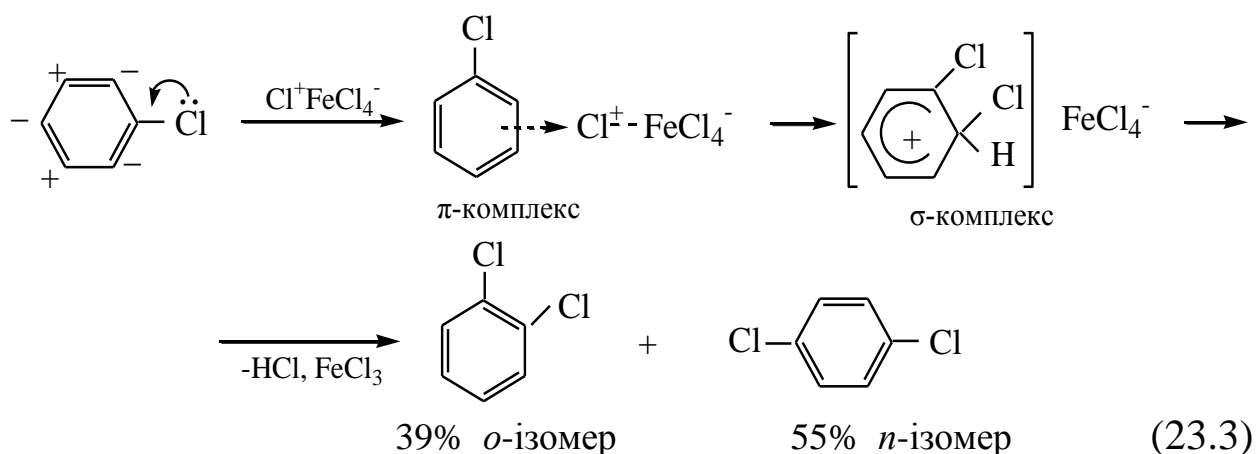
Залежно від умов проведення процесу, існують три різновиди способів отримання галогенопохідних ароматичних вуглеводнів.

1. Приєднання галогену за подвійним зв'язком бензенового кільця (розділ 4.1).

2. Заміщення атома гідрогену на атом галогену в бензеновому кільці (SE). У присутності каталізаторів кислот Льюїса (AlCl_3 , FeCl_3 , FeBr_3 тощо) проходить утворення електрофільного реагенту:

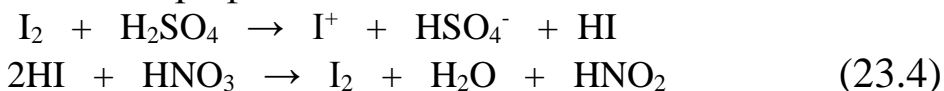

Під час подальшого хлорування другий атом хлору вступає в *o*- або *p*-положення, проте реакція введення другого атома хлору протікає дещо важче ніж першого:

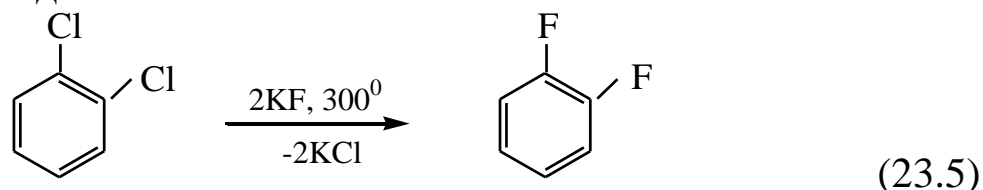

Важкість введення другого атома галогену пояснюється тим, що хлор, за рахунок $-I$ -ефекту, зменшує електронну густину ядра й тим самим утруднює утворення π -комплексу. Більший вихід p -ізомера пояснюється дезактивуючим впливом атомів галогену на o -положення за індукційним механізмом.

Шляхом прямого галогенування бензену отримують *хлор- і бромбензени*. Йод з бензеном безпосередньо не реагує і йодування протікає в присутності окисників ($\text{HNO}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4$, H_2O_2 , HIO_3), які перетворюють йод в електрофіл I^+ :

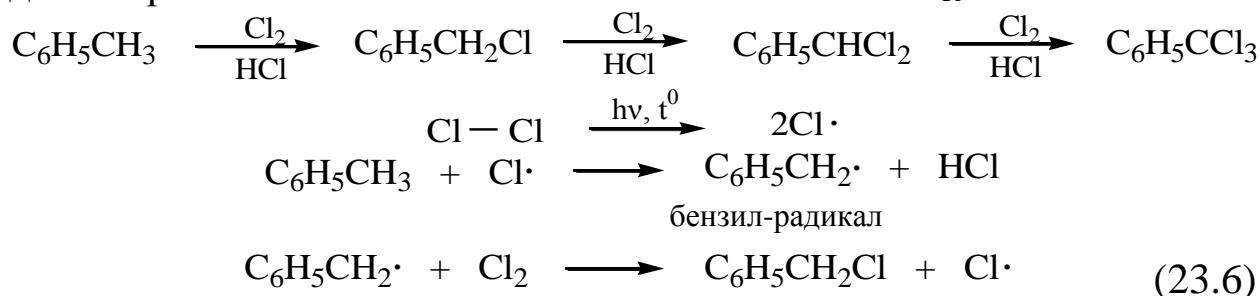

Флуорпохідні отримують шляхом заміщення хлору на флуор або через бензендіазонієві солі:

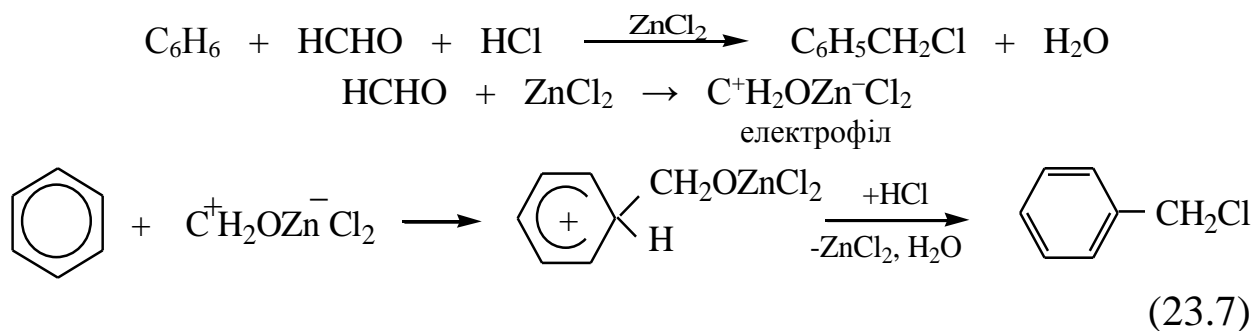

3. Заміщення атома гідрогену на атом галогену в бічному ланцюзі

3.1. У боковий ланцюг атом галогену вводять за нагрівання в присутності ініціаторів, які розпадаються на вільні радикали, або під дією опромінення квантами світла за механізмом S_R :

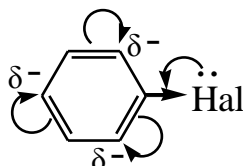

3.2. Реакція хлорметилування:

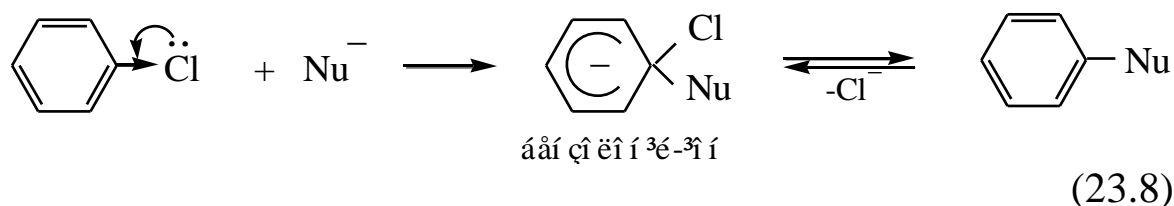

23.2 Фізичні та хімічні властивості галогенопохідних аренів

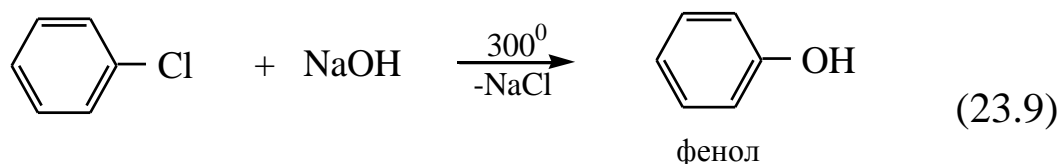
Галогенопохідні аренив – рідини або кристалічні речовини, практично нерозчинні у воді. Величини дипольних моментів у них менші, ніж у відповідних галогеналканів. Це свідчить про меншу полярність зв'язку C-Hal (sp^2 -Hal) за рахунок взаємодії неподіленої пари електронів атома галогену з π -зв'язками бензенового кільця (+M-ефект):

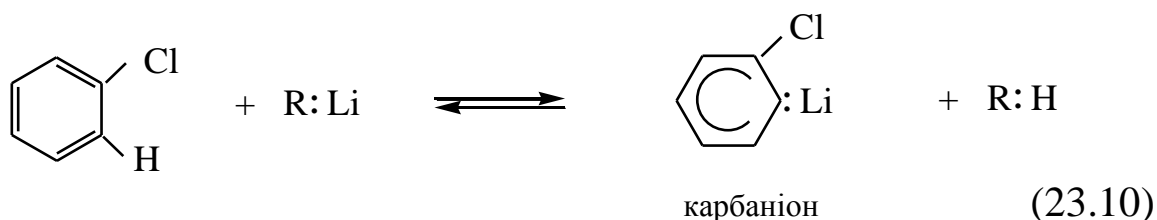
Атом галогену в бензеновому ядрі малоактивний (малорухливий) і важко вступає в реакції заміщення з нуклеофільними реагентами. При цьому, крім протилежного напрямку ефектів галогену (+M і -I), суттєву роль відіграє енергетична не вигідність утворення проміжного циклогексадієніду за схемою:

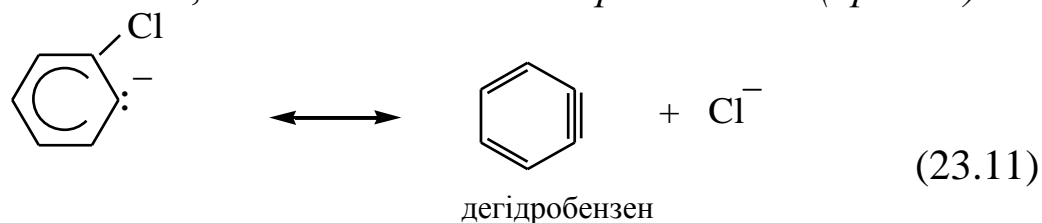
Тільки створюючи дуже жорсткі умови реакції, можна реалізувати нуклеофільне заміщення:

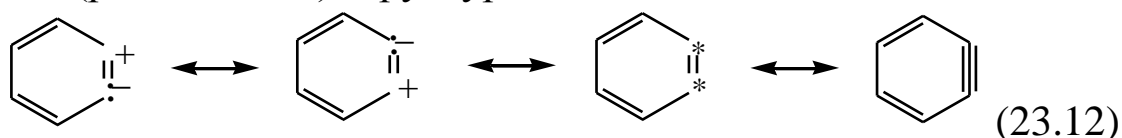
Реакції такого типу каталізують солі купруму (I) або металічна мідь. Легше від інших галогенаренів реагують *йодобензени*. Орієнтовний механізм реакції S_N у присутності сильної основи (RLi, NaOH конц.) полягає спочатку у відриві протона від галогенбензену з утворенням карбаніону:

Далі карбаніон відщеплює хлорид-іон з утворенням своєрідної нейтральної частинки, яка називається *дегідробенzenом (аринем)*:

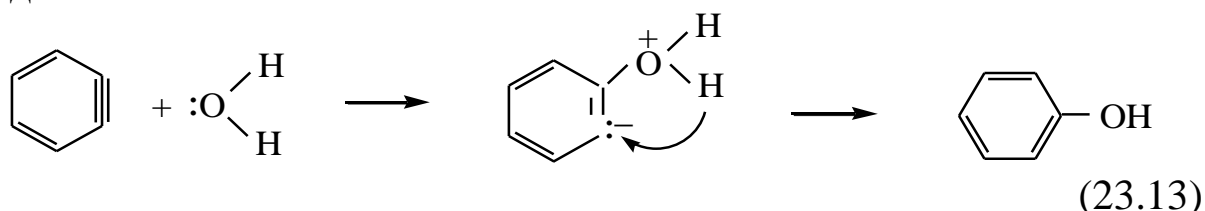

Структура дегідробензену може бути зображена набором граничних (резонансних) структур:

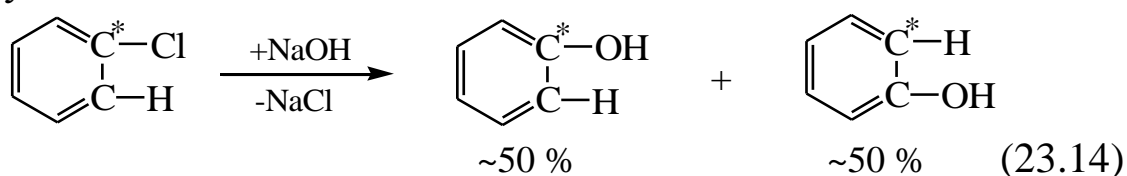

Вважають, що в структурі з потрійним зв'язком *p*-орбіталі, що утворюють третій зв'язок (π -зв'язок), не перекриваються з *p*-орбітальми бензенового кільця. Вони знаходяться в тій самій площині, що й бензенове кільце і між собою перекриваються слабо.

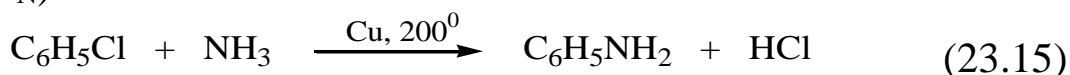
Подальше приєднання нуклеофільного реагенту (:OH^-) протікає по двох атомах С за схемою:

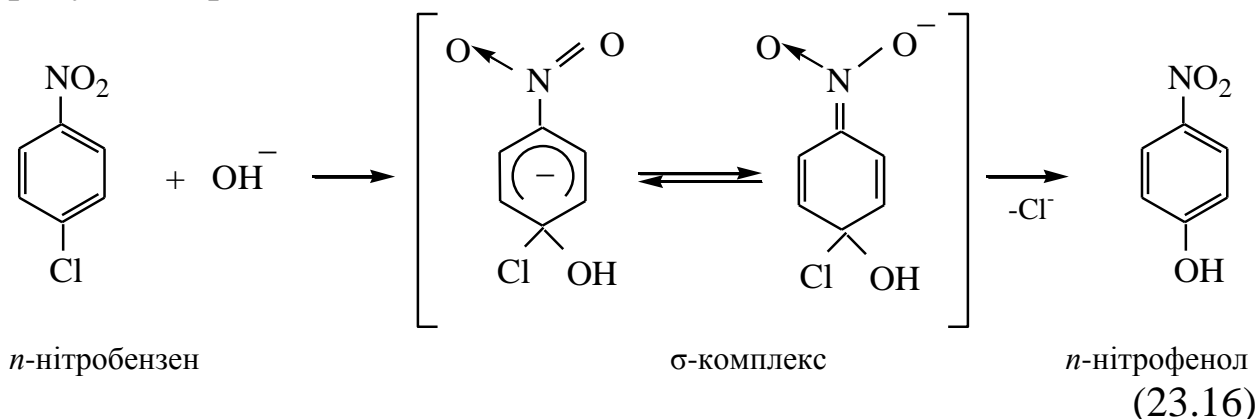
Доказом такого механізму служить той факт, що вхідна група (Nu) не завжди займає те положення, яке звільняє галоген. Це наочно видно із схеми реакції з участю хлоробензену "міченим" атомом карбону – ізотопом $^{13}\text{C}^*$:

Аналогічна реакція, яка протікає в жорстких умовах – амінування (S_N):

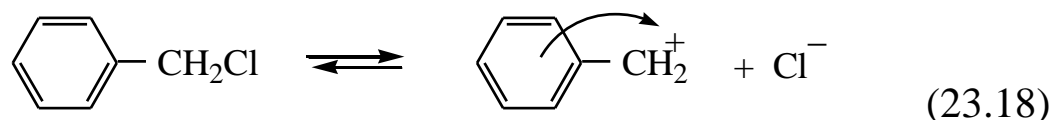
Реакція нуклеофільного заміщення протікає легше в разі наявності в ароматичному ядрі в *o*- або *n*-положенні відносно галогену електроноакцепторних груп (замісників II роду). При цьому зростає рухливість атома галогену й утворений σ -комплекс стабілізується за рахунок спряження:

Якщо галоген знаходиться в бічному ланцюзі, він легко вступає в реакції S_N . Рухливість галогену при цьому пояснюється високою стійкістю системи бензену й деяким позитивним зарядом атома карбону бокового ланцюга:

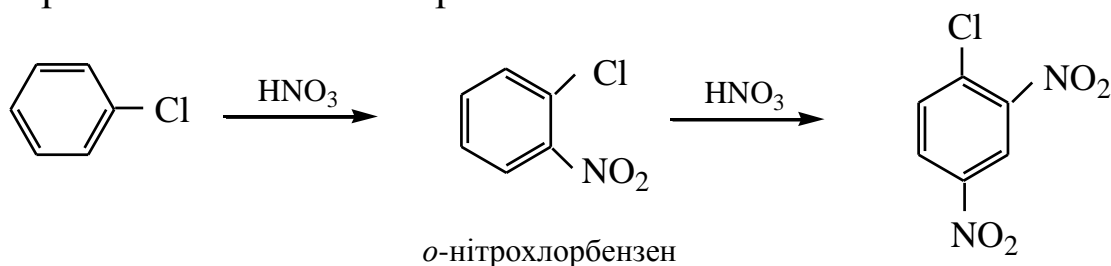
Електронодонорні замісники в ароматичному ядрі збільшують стабільність карбокатиону в реакціях за механізмом S_N1 , і, тим самим, збільшують рухливість атома галогену:

Отримання реактивів Гриньяра на основі похідних бензену:

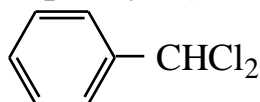
Реакції електрофільного заміщення протікають за відомими закономірностями для орієнтуючого впливу галогенів у реакціях S_E з утворенням *o*- або *n*-ізомерів:

23.3. Способи одержання, властивості та використання бензилідендихлориду

23.3.1 Фізичні властивості та способи одержання бензилідендихлориду

Бензилідендихлорид (бензальхлорид, дихлорметилбензен, бензиліден хлористий, α,α -дихлортолуен) має таку формулу: (C₇H₆Cl₂)

Бензилідендихлорид – безбарвна олієподібна рідина з різким запахом; T_{топл.} -16,4°C; T_{кип.} 205,2°C. Молярна маса 161,03. Коефіцієнт заломлення $n_D^{20} = 1,5502$. Добре розчинний у спирті, ефірі, бензені; у воді нерозчинний. Бензальхлорид – вибухо- і пожежонебезпечний продукт. За токсичною дією аналогічний до бензилу хлористого. Викликає подразнення слизових оболонок ока та шкіри. ГДК парів у повітрі робочої зони виробничих приміщень 0,5 мг/м³.

Способи одержання бензилідендихлориду

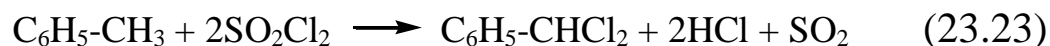
1. Рідкофазне хлорування толуену при ультрафіолетовому опроміненні, у присутності хлоридів фосфору або ініціаторів, наприклад азобісізобутиронітрилу:

2. Взаємодія бензальдегіду з п'ятихлористим фосфором або тіонілхлоридом, наприклад:

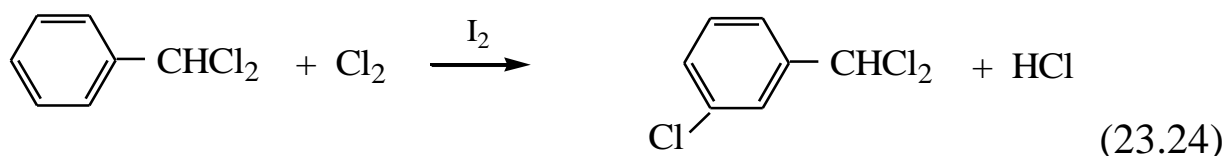
3. Кип'ятіння суміші толуену й хлористого сульфурилу в присутності бензоїлпероксиду або азобісізобутиронітрилу:

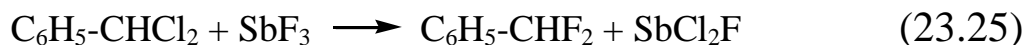
23.3.2 Хімічні властивості бензилідендихлориду

Бензилідендихлорид є реакційноздатною сполукою, що зумовлено наявністю рухливих атомів хлору в бічному ланцюзі.

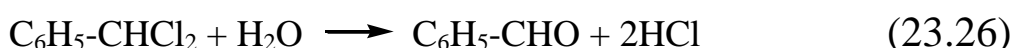
1. Галогенування. Електрофільне хлорування бензилідендихлориду в присутності каталізатора – йоду – призводить до утворення переважно *m*-хлорпохідного:

Під час нагрівання зі стибій (III) флуоридом бензилідендихлорид перетворюється в бензилідендифлуорид:

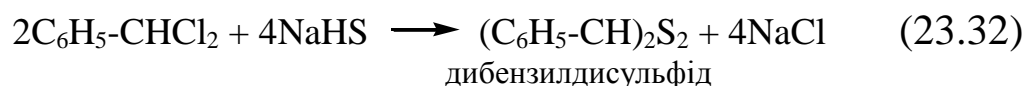
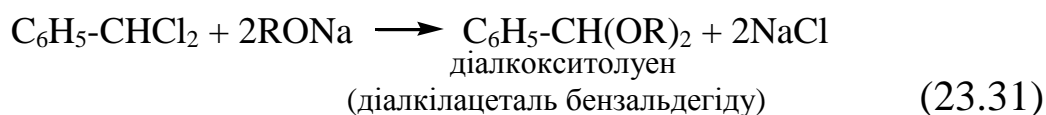
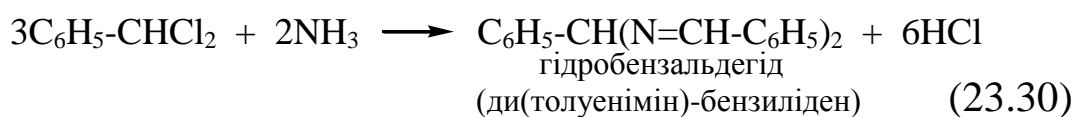
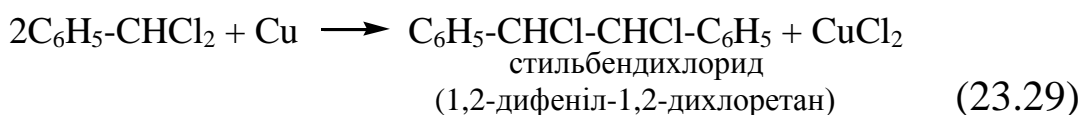
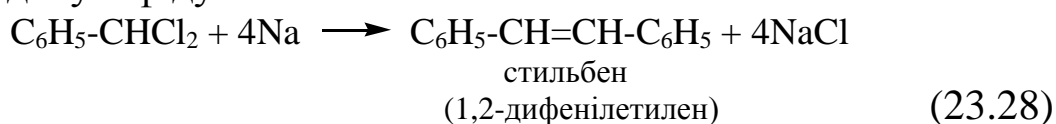
2. Гідроліз. За нагрівання з водою до 140–160°C бензилідендихлорид гідролізується в бензальдегід, ця реакція полегшується, якщо діють сильні мінеральні кислоти, наприклад сульфатна кислота, або під час кип'ятіння з водним лугом:

3. Конденсація. Під час взаємодії бензилідендихлориду з ацетатом натрію протікає реакція конденсації з утворенням солі цинамонової кислоти:

4. Інші реакції. Реакція бензилідендихлориду з металічним натрієм приводить до одержання стильбену, з міддю – стильбендихлориду, з амоніаком – гідробензаміду, з алкоголятом натрію – ацеталю бензальдегіду, зі спиртовим розчином натрій гідросульфїду – дибензилдисульфїду:

Бензилідендихлорид застосовують як напівпродукт в органічному синтезі, зокрема, для виробництва бензальдегіду й стильбену.

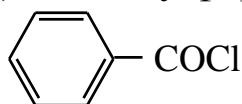
Хлорбензен у промисловості отримують хлоруванням бензену в присутності залізних ошурків за 70–90°C. Використовують як розчинник і як вихідну сировину для виробництва фенолу, аніліну, нітрохлорбензенів.

Хлористий бензил – $C_6H_5CH_2Cl$ – отримують хлоруванням толуену за УФ-опромінення та нагрівання. Найчастіше застосовують для отримання бензилового спирту й бензилових естерів карбонових кислот і целюлози.

23.4. Способи одержання, властивості та використання бензоїлхлориду

23.4.1 Фізичні властивості та способи одержання бензоїлхлориду

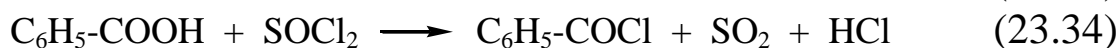
Бензоїлхлорид (бензенкарбонілхлорид, хлорангідрид бензойної кислоти, бензоїл хлористий) має таку формулу: (C_7H_5ClO)

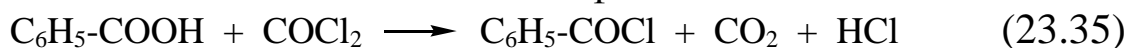
Безбарвна рідина з гострим запахом, димить на повітрі; т. кип. $197,2^{\circ}C$, т. топл. $-0,5^{\circ}C$. Молекулярна маса 140,52. Густина за $20^{\circ}C$ $\rho = 1212 \text{ кг/м}^3$. Коефіцієнт заломлення $n_D^{20} = 1,5537$. Розчинний у всіх співвідношеннях в естері, сірковуглеці, бензені; водою розкладається з утворенням хлористого гідрогену й бензойної кислоти. Бензоїлхлорид – горючий продукт, викликає зміни у верхніх дихальних шляхах, а також у кровоносній і нервовій системах, володіє сльозоточивою дією, подразнює шкіру.

Способи одержання бензоїлхлориду

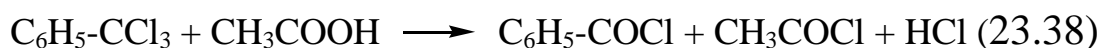
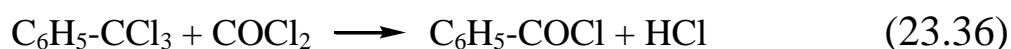
1. Взаємодія бензойної кислоти з хлоридами фосфору чи тіонілхлоридом:

2. Взаємодія бензойної кислоти з фосгеном:

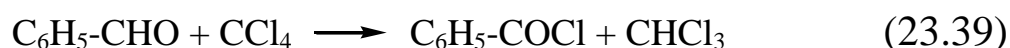

3. Гідроліз бензилідентрихлориду водою в присутності каталізаторів ($FeCl_3$, $AlCl_3$, $ZnCl_2$ та ін.):

4. Взаємодія бензальдегіду із чотирихлористим вуглецем:

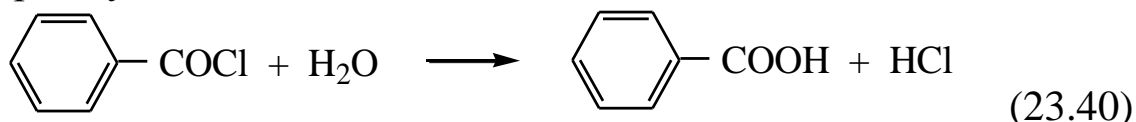

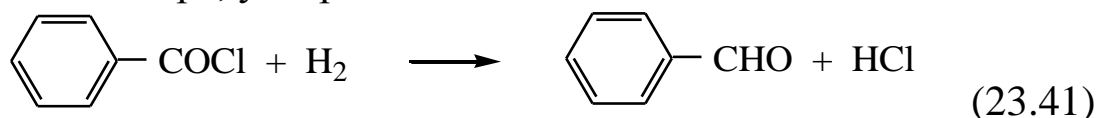
23.4.2 Хімічні властивості бензоїлхлориду

Хлор у бензоїлхлориді відрізняється великою рухливістю, що зумовлює його високу хімічну активність.

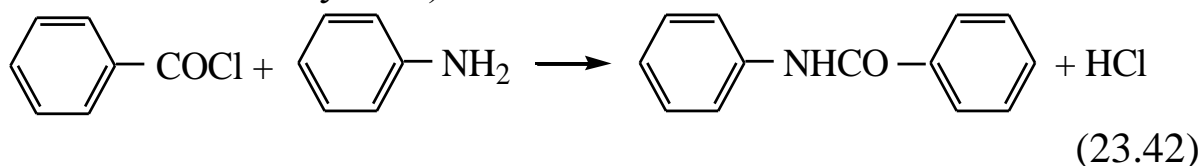
1. Гідроліз. Бензоїлхлорид легко гідролізується киплячою водою і лугами, холодною водою гідролізується повільно; продуктом гідролізу є бензойна кислота:

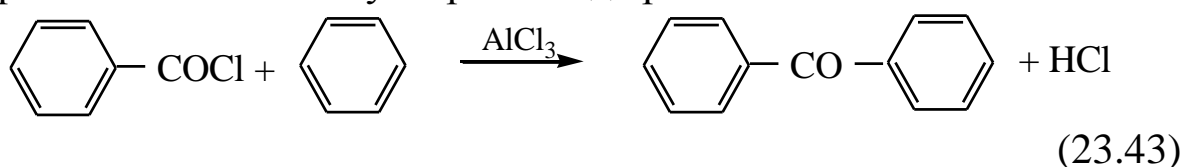
2. Відновлення. Відновлюється воднем у присутності паладієвого каталізатора, утворюючи бензальдегід:

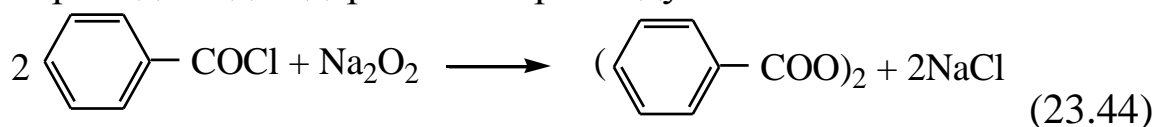
3. Амінування. Реагує зі сполуками, що містять рухливий гідроген (аміни, арилами́ни), заміщаючи його на бензоїльну групу (реакція Шоттен–Баумана):

4. Конденсація. Вступає в реакцію конденсації з ароматичними вуглеводнями в присутності еквімолярної кількості безводного хлористого алюмінію з утворенням діарилкетонів:

5. Інші реакції. Взаємодія бензоїлхлориду з натрій пероксидом за 0°C приводить до одержання пероксиду бензойної кислоти:

Застосування бензоїлхлориду

Бензоїлхлорид широко застосовують як бензоїлюючий (алкілюючий) засіб під час синтезу індигоїдних барвників, для виробництва ангідриду бензойної кислоти, пероксиду бензоїлу, а також у виробництві медичних препаратів.

